

ORTADOĞU: BİR ŞİDDET TARİHİ OSMANLI İMRATORLUĞU'NUN SONUNDAN EL-KAİDE'YE

Fatih SEÇKİN¹

“Middle East: A History of the Violence”

Hamit BOZARSLAN

Çeviren: Ali BERKTAY

İletişim Yayınları, 390 s.

Özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında büyük devletlerin faaliyet alanı haline gelmiş olan Ortadoğu, özellikle son iki yüzyıl içerisinde birçok tartışmaya, savaşa, karışıklığa ve şiddet olaylarına sahne olmuştur. Günümüzde hala yazık ki Ortadoğu denildiğinde akla şiddet ve terörden başka bir şey gelmemektedir. İşte bu bağlamda bizler adı geçen coğrafyadaki bu kan dökme isteğinin sebeplerini merak eder, sebep bulamadığımız noktalarda da komplo teorileri yaratmaktan çekinmeyiz. Hatta bazı durumlarda, Ortadoğu'nun şiddete yatkınlığını incelerken mevcut komplo teorilerinin dışına çıkamaz ve bütün bir tezi aklında kurguladığımız yahut zamanında kurgulanmış olan hikaye örgüsüne göre dizayn eder ve hayatın odak noktasının “insan” olduğunu unutmak gafletine düşeriz.

Evet, tarihin ve tarihsel süreç içerisinde gerçekleşmiş bilimim hadiselerin odak noktası insandır ve olaylar değerlendirilirken “insan” unsuru göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bu unsurun göz ardı edildiği bir tarihsel yahut sosyolojik analiz, eksik ve yanlış bir analiz olur.

Ortadoğu'daki şiddet, toplumun geneline yayılmış bir şiddettir ve bu şiddetin sebebini, gelişim sürecini incelerken toplumsal sebeplerle birlikte genel bir bakış yakalamak gerekmektedir. Çünkü topluma böylesine mal olmuş şiddet ögesini anlamak, özel sebeplerin kontrol edilmesiyle başa çıkılabilecek bir durum değildir. Bu minvalde Hamit Bozarслан'ın kitabını okurken genel bir görüş yakalamaya çalışmak önemlidir.

Yazar kitabı tarihsel bir akış içerisinde, akademik ve anlaşılması zor bir üslupla yazmıştır. Üslubun anlaşılır olmayışının sebebi, verilen terimlerin yahut bahsi geçen birtakım olayların okuyucu tarafından zaten biliniyor olduğunun varsayılması ve biraz da dilimize tercüme edilirken yaşanan zorluklardan kaynaklanmaktadır. Fakat üslubun zorlayıcı olması kitabı etkileyici hale getirmektedir ve yazar önemli analizlere imza atmıştır.

1 Uludağ Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden birincisi “Devletler, Milliyetçikler ve Devrimci Karşı Çıkışlar” başlığı altında, imparatorluklardan ulus-devlet sürecine geçişin önemli bir ayağını oluşturan 1. Dünya Savaşı’na giden süreci ve 1970’li yıllara kadar olan etkisini konu almaktadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Büyük Britanya ile Çarlık Rusyası’nın “Büyük Oyun” (Great Game) çerçevesinde Ortadoğu’daki ekonomik ve stratejik açıdan önemli görülen bölgeleri kendi aralarında paylaşımlarıyla Ortadoğu’ya hakim olan sömürgecilik faaliyetleri, halk üzerinde ümitsizlik yaratan bir yan etkiye sebep olmuştur (s. 30). Bu etkileri kırmak maksadıyla harekete geçen Osmanlı ve Pers sarayları bir takım reformlar gerçekleştirmek istemiştir (s. 30). Reformların bir an önce gerçekleşmesi gerektiği düşünüldüğünden baskı ve zorlamalarla halka birtakım yenilikler dayatılmak istenmiştir. Bu iki devlette “merkezileşme” düşünceleri etkili olmaya başlamış, fakat baskılar ve zorlamalar sebebiyle merkezizetçilik de halk tarafından kabul görmemiştir (s. 33). Sonuç olarak reformlar Osmanlı İmparatorluğu’nda başarısızlığa uğramıştır. İmparatorluk sınırları içerisinde merkezizetçi bir yapı kurulmak istenirken baskı ve şiddet sebebiyle toplumsal patlamalar ve marjinalleşmeler yaşanmıştır.

Bu dönemde Selefilik de bu radikalleşme/marjinalleşmeden nasibini almış ve daha sert bir yapıya bürünmüştür (s. 35). Siyasal bir birlik kurulacağı yerde, dini ayrışmalar yaşanmış ve bu durum ileride büyük kopuşlara sebebiyet vermiştir.

Birinci bölümün kalan kısmında, Osmanlı’dan kopuşun neticesinde Batılı güçlerin mandası altına girmeyi kabul eden Ortadoğu devletlerinin nasıl bir hayal kırıklığı ve manevi manada çöküş yaşadığını ve bu çöküşün ise Arap halkının uyanışına sebep olduğu anlatılmaktadır (s. 76). Özellikle 1948’de bir “İbrani” devletinin kuruluşu Arap toplumunda bir şok etkisi yaratmış, kurulan bu devlete tepki vermeyen iktidarların meşruluğu halk tarafından sorgulanmaya başlanmış ve isyanlar patlak vermiştir. Arap toplumu ise bütün bu isyanları ve yaşanan olayları Batının kendilerine oynadığı gizli bir oyunun parçası olarak görmüş ve burjuva demokrasisi inandırıcılığını yitirmeye başlamıştır (s. 84). İnandırıcılığını yitirmiş olan bu olgunun yerini ise milliyetçi bir anlayış kaplamış, birtakım devrimler, isyanlar, hatta katliamlar ardı ardına Ortadoğu’nun gündemini meşgul etmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Arap toplumunun radikalizme giden yoldaki

basamakları anlatılmıştır. Bu yoldaki ilk basamak olarak Seyyid Kutb'dan bahsedilmiş ve kendisinin Selefi akımı canlandırmak ve onu marjinalleştirmek suretiyle Arap toplumunun radikalizmine yol açışından bahsedilmiştir.

Kutb iman ve yasa olarak dinin baskıya başvurmadan yayılabileceğini kabul eder ama bu yol işlemiyorsa mümin olmayanlara zorla da dayatılabilir (s. 141). Hatta İslam'ın dünyadaki dinsiz hükümdarlara karşı şiddete başvurmasını caiz, daha da ilerisi farz kıldığını söylemiştir (s. 141). Bu düşünce ve söylemler asırlardır "Emir"ine itaat kültürüyle yetişmiş olan, otoriteye karşı başkaldırıyı caiz görmeyen Arap-İslam topluluğunda hareketlenmeleri meşrulaştırmış ve Arap radikalizmi kendisinin idam edilmesinden yıllar sonra bile Seyyid Kutb'un söylemlerinden yola çıkarak terör faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda 1980 sonrası dönemde Ortadoğu'da bazı kavramların içi boşaltılıp yerine daha sert anlamlar yüklenmiş (şehit, cihat, mücahit) ve bu söylemleri kendine referans kabul eden grupların sayısında artış görülmüştür. Özellikle Afganistan Savaşı'nın da etkisiyle "mücahit" kavramı daha da ön plana çıkmıştır (s. 167). Selefiye mezhebinin marjinalleşmesi, militarist bir anlayış yaratması aynı zamanda mezhep ve azınlık tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Yazar İran, Irak ve Türkiye'nin sınırlarında dağınık bir şekilde yaşayan Kürtlerle ilgili yaşanan sorunları da bu bölümde incelemiş (s. 211) ve Kürtler'e yapılan baskı ve katliamlardan söz etmiştir. Kürt halkına karşı yapılan bu baskı ve katliamlar, büyük patlamaları doğurmuş, 1977 ve 1978'de benzer özellikler gösteren Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) ve Kürdistan İşçileri Partisi (PKK) olmak üzere iki farklı terör örgütü kurulmuştur (s. 218).

Yazar üçüncü ve son bölümde İslam topraklarındaki cihatlardan 2000'li yılların savaşlarına giden bir süreci işlemiştir. Yani kitabın bu parçası, 19. Yüzyılın sonlarında ağzı açılmış olan makasın, 2000'li yıllara gelindiğinde çeşitli ülkelerdeki sonuçlarını gözler önüne sermektedir. Körfez Savaşı, Cezayir ve Mısır'daki iç savaş, hadisenin Kürdistan ve Filistin'e bakan yönleri, Siyasal İslam'ın gidişatı, Afganistan, Irak, Lübnan ve Filistin'de dönmekte olan dört savaş bölümünün konu başlıklarını oluşturmaktadır.

Bu bölümde dikkat çeken bir nokta, teröristlerin kendini kurban edişlerine getirilen yaklaşımdır. Kurban terimi Hz. İbrahim'e bakan yönüyle ele alınmıştır. Yazara göre kurban demek hem bir başkasının canını alma fiili,

hem de bir baba tarafından kurban edilmeyi ifade etmektedir (s. 307). Baba en sevdiği oğlunu din yolunda kurban etmekten çekinmeyecektir. Bu durumda kurbanın bedeni manevi bir anlam kazanırken, kurban edici kişi de yüce bir fedakarlık gösterdiğinden şefaate nail olmayı ummaktadır. “Varlıkları öldürmekten çok, hayatı öldürmek manasına gelen kurban, bununla birlikte bu iş adına razı olunan topluluğu kozmik, ebedi yaşama yüceltir” (s. 308). Bu durum ise bize Ortadoğu kökenli terörist saldırılardaki “canlı bomba” faktörünü güzel bir şekilde özetlemektedir.

Kitapta dikkat çeken önemli bir nokta da, aslen Diyarbakır - Lice doğumlu olan ve uzun yıllar boyunca Fransa’da yaşamını sürdüren yazar, kitapta bizim Milletçe kabul edemeyeceğimiz bir takım iddialarda da (s. 35, 48, 211) bulunmaktadır. Her ne kadar bu iddialara katılmasak da, günümüz koşulları itibariyle çok cesur ve iddialı bir dille okuyucuya sunulan eserin genel olarak ele alındığında Ortadoğu gerçeklerini ve bölgede yaşanan şiddet sarmalını çok güzel ve net bir şekilde ortaya koymayı başardığını da ifade etmek gerekir.

Yazılan bunca kelimenin de ifade ettiği üzere, Ortadoğu’da şiddet rastgele yahut salt bir komplo neticesinde gelişen bir olgu değildir. Kitap okunduğunda, tarihsel süreç irdelendiğinde Ortadoğu halkının şiddete olan meyili hem mezhepsel bağlara ve hem de Sayın İlyas Bozkurt Beyefendi’nin İnhiraf adlı eserinde dile getirdiği üzere o mezhepleri oluşturan sürece doğrudan bağlıdır. Seyyid Kutb faktörünün kitapta dile getirilmiş olması benim açımdan kitabı önemli hale getiren noktalardan bir tanesidir. Çünkü bu hareketiyle yazar, kitabı kronolojik bir kaynak olmanın yanı sıra meselenin ideolojik boyutunu da inceleyen bir eser haline getirmiştir.